
Yhdyssana suomen kielessä ja puheessa

Tommi Nieminen

Jyväskylän yliopisto

Anna Lantee

Tampereen yliopisto

**26. Fonetikan päivät 25.–26. helmikuuta 2010
Itä-Suomen yliopiston Mekrijärven tutkimusasemalla**

Yhdyssana kielessä

- Suomen kuvauksissa yhdyssana on alusta saakka otettu annettuna
- Yhdyssanojen ortografia on suomessa tiukasti normitettua
- Yhdyssanalla ei ole yksin sille ominaisia fonotaktisia kriteerejä
- Kirjoitusasu on pitkälti konventio
 - sitä muuttamalla on mahdollista ilmaista hienovaraisia semanttisia eroja, joihin puhuttu kieli ei välttämättä pysty
 - aiheuttaa helposti ongelmia oikean kirjoitusasun valinnassa
 - semanttisesti eriytyneet kokonaisuudet kirjoitetaan yhteen, tilapäisemmät ilmaukset erikseen
 - tavallisin tyyppi eli SUBST:NOM + SUBST tunnistetaan yleensä yhdyssanaksi, vaikka se olisikin kirjoitettu erikseen
- Kielioppien määritelmät ovat triviaaleja:

Yhdyssana on kokonaisuus, joka koostuu kahdesta tai useammasta sanasta mutta on kielen yksikkönä yksi sana. (ISK § 398)

- Yhdyssana on kahdesta tai useammasta sanasta muodostettu sana (Laakso & Lieko)
- Esim. englannin tutkimuksessa piirissä Bauer mainitsee yhdyssanan keskeisinä piirteinä samoja suomalaisetkin: painon, semantiikan ja syntaksin
- Bauer kuitenkin pitää yhdistämistä pikemmin syntaktisena kuin morfologisena ilmiönä

Yhdyssana puheessa

- ISK (§ 399): Yhdyssanalla tyypillisesti yksi pääpaino ensi tavulla, ei kuitenkaan välttämättä eroa vastaavasta kaksisanaisesta ilmauksesta
- Karlsson (1983: 151): Eriyisen voimakas sivupaino on kaksiosaisten yhdyssanojen tunnus
- Puhutussa kielessä siis *vain* paino, jos sekään, erottaa yhdyssanoja vastaavista sanaliitoista
- Vrt. Suomi 1985: torjuu yksi kerrallaan sanan foneettiset kriteerit (joista yksin yhdyssanaa koskisikaan vain paino)
- Empiirinen todisteisto kuitenkin kertoo, että yhdyssanaa voidaan painottaa yhtenä tai useampana sanana (Nieminen 1995)
 - Numeroiden painotus vaikuttaa säännöllisimmältä, mikä johtuu siitäkin, että numerot merkitään puhevirrassa prominenteiksi
 - Yhdyssanat saavat yhden tai useampia painoja paljolti lauseaseman, informaatorakenteen ja rytmin perusteella
- On epävarmaa, onko puhutussa kielessä systemaattisesti mahdollistakaan tuottaa painon avulla semanttisesti eriäviä yhdyssanoja/sanaliittoja (Lantee & Nieminen)
- Jollei puheessa ”ole” yhdyssanoja missään todellisessa mielessä, kirjoitetun kielen sääntö niiden kirjoittamisesta koskee vain kirjoitettua kieltä
 - missä määrin siis yhdyssanojen kirjoittaminen erilleen on ”virhe”?
 - yhdyssanan kriteerinä mainittu ”semanttinen eriytyneisyyskin” toteutuu yhtä hyvin fraaseissa kuin ”yhdyssanoissakin”

Onko yhdyssanoja siis olemassa?

- Yhdyssanan käsite on omaksuttu saksan ja ruotsin ortografioiden perusteella sitä kyseenalaistamatta
- Agricolan yhdyssanat ovat kuitenkin hyvin samanlaisia kuin nykysuomen
 - poikkeuksena tietenkin tunnetusti prefiksiverbit
 - toisaalta yhteen- tai erilleenkirjoitus ei vaikuta aivan yhtä kontrolloidulta (yhdistämättömänkään sanan tavutusta rivien rajalla ei aina merkitä – vaikka useimmin toki merkitään)
- Kielioppikuvauksen historia: tyhjästä yhtäkkiä valmiiksi?
 - varhaisissa kuvauksissa (1800-luvun alkupuolella) kyseenalaistettiin lähinnä Agricolan käyttämät prefiksiverbit
 - yhdyssanan kuvaus tulee eri kielioppeihin yhtäkkisesti lähes samassa muodossa: sama yhteinen lähde?
 - Von Becker (1824): ei mainintaa yhdyssanoista
 - Collan (1847) ja Eurén (1849) mainitsevat samat asiat:
 - kehuvat ensiksi suomen ilmaisuvoimaisuutta
 - suomessa ei yhdysverbejä mutta yhdyssubstantiiveja, jotka ”usein” kirjoitetaan yhteen (Eurén)
 - NOM- ja GEN-alkuisuus
 - *-nen*-sana määriteosana -s
 - 1800-luvun lopulta alkaen kuvaukset ovat pysytelleet varsin ennallaan, paitsi että 1900-luvun loppupuolella painokriteerin heikkous jo avoimesti tunnustetaan
- onko yhdyssana siis ”psykologisesti todellinen”? onko taito kirjoittaa se ”oikein” sidoksissa vain arbitraarisiin kirjoitussääntöihin?